

Reading the Political, Economics and Geographical Resources of Energy Challenges and Opportunities between Iran and Turkey

Fatemeh Shayan^{*}, Seyed Javad Miri^{}**

Abstract

This article assesses the opportunities and obstacles of resource geographical, economics and political aspects of Iran's gas export in Turkey from a multi-disciplinary perspective. Iran has gigantic gas resources which can elevate Iran's economy. The applied qualitative methodology is descriptive-analytical by benefitting from SWOT research method and energy security of the supplied countries such as Iran as a theoretical framework. The current reserved gas resources and production volume and assesses the opportunities and constraints of Iran energy actors in the same market regarding to the multi-disciplinary studies. The results indicate that Iran possesses gigantic gas reserve volume and fields. The Tabriz-Ankara pipeline contributes to exporting gas to Turkey. However, the sanctions on Iran's economy have not allowed the development of gas infrastructures. Increased demand in Turkey and high prices have contributed to rise of Iran's revenues even though the transit issues undermine it. Political competition is a part of Iran and Turkey relations although there exists cooperation between them. The findings indicate that the long-term oil indexation price mechanism and high gas prices have provided a chance to achieve energy revenues.

^{*} Assistant Professor of International Relations, Department of Political Sciences, University of Isfahan
(Corresponding Author), f.shayan@ase.ui.ac.ir

^{**} Associate Professor of Sociology and Religious Studies at Institute of Humanities and Cultural Studies,
seyedjavad@hotmail.com

Date received: 2022/01/17, Date of acceptance: 2023/08/18

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

Moreover, by reducing the political disputes, Iran finds a suitable market to reduce the sanctions and international forces.

Keywords: Iran, Turkey, SWOT Model, gas market, resource geographical, economic and political dimensions

بازخوانی چالشها و فرصتهای سیاسی، اقتصادی و جغرافیای منابع انرژی بین ایران و ترکیه

فاطمه شایان*

سید جواد میری**

چکیده

این مقاله به بررسی موانع و فرصتهای ابعاد جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی صادرات گاز ایران در بازار ترکیه می پردازد. ایران با توجه به منابع غنی گازی می تواند از این فرصت برای ارتقای توان اقتصادی خود بهره گیرد. روش پژوهش مورد استفاده در این مقاله، مدل سوات و چارچوب نظری امنیت انرژی با تاکید بر امنیت انرژی کشورهای تولید کننده و مشخصاً ایران است که به توضیح وضعیت موجود ذخایر گاز طبیعی و تولید این کشور و سپس به تبیین و تحلیل فرصتها و چالشهای موجود در بازار ترکیه می پردازد. ایران دارای ذخایر و میدین گازی است که از طریق خط لوله آنکارا-تبریز به ترکیه صادر می شود اما با وجود تحریمها، ایران نتوانسته است زیرساختارهای گازی خود را به طور گسترده بازسازی کند. افزایش تقاضا و قیمتتهای مناسب گاز برای ایران درآمد به همراه داشته است. اگرچه مشکلات مربوط به ترانزیت گاز می تواند درآمد اقتصادی ایران را تحت الشعاع قرار دهد. رقابت سیاسی نیز بخشی از رابطه ایران و ترکیه می باشد اگرچه همکاری نیز در دهه های اخیر تقویت شده است. نتایج مقاله نشان می دهد که قراردادهای بلند مدت و قیمتتهای مناسب گاز ایران در ترکیه، فرصت مناسب برای صادرات و کسب درآمد ایران است.

کلیدواژهها: ایران، ترکیه، بازار گاز، مدل سوات، ابعاد جغرافیای منابع، اقتصادی و سیاسی گاز

* استادیار روابط بین الملل گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان ایران (نویسنده مسئول)، f.shayan@ase.ui.ac.ir

** دانشیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، seyedjavad@hotmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۷

Copyright © 2018, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

اهمیت انرژی و منابع مختلف تهیه آن، در حال حاضر نشان دهنده این امر مهم است که انرژی به یک عامل جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی مهم در روابط بین‌المللی تبدیل شده است (شایان، ۲۰۱۷: ۱۲۰-۱۲۴). انرژی به عنوان یکی از ارکان زندگی بشریت و تکامل کشورها، دارای جایگاه و اهمیت ویژه‌ای در رشد و توسعه اقتصادی است، به گونه‌ای که تقریباً در تولید تمام کالاها و خدمات، انرژی مورد استفاده قرار می‌گیرد. رشد روزافزون صنایع در دنیا و رشد تقاضای کشورها برای انرژی، بازیگران بین‌المللی را وادار کرده است که بنا به دلایل متعدد مانند استفاده از انرژیهای پاک تر به جای نفت، از گاز طبیعی برای رشد صنایع خود استفاده کنند (ورهرامی و تهرانی، ۱۳۹۷: ۷۹).

جهان در حال حاضر، همچنین برپایه اقتصاد قوی و هوشمند به سرعت در حال تکامل است، به طوری که اساس تعاملات و روابط بین‌الملل چه از نوع سیاسی و چه تجاری آن به طور گسترده‌ای وابسته به قدرت اقتصادی کشورها است و رسیدن به یک اقتصاد پویا و قوی، متکی بر یک سیاست خارجی مدبرانه و تعاملی است. یکی از عوامل اقتصادی کلیدی در پیشرفت و رشد اقتصادی، انرژی و امنیت انرژی است که از اساسی‌ترین مسائل سیاست خارجی و روابط بین‌الملل است. در این راستا، جایگاه نفت و گاز در شکل‌دهی روابط بین‌الملل بسیار حائز اهمیت است. هر کشوری در بحث استخراج و صادرات نفت و گاز باید به جذب منابع بین‌المللی برای توسعه و ایجاد و حفظ ثبات امنیت محیطی که از این منابع استخراج می‌شوند توجه کند (روحانی، ۱۳۹۸، ۷-۱۰).

گاز طبیعی در شکل‌دهی روابط اقتصادی، سیاسی و راهبردی میان کشورها اشاره دارد و اهمیت این نوع انرژی را در رقابت‌ها و همکاری‌های ژئوپلیتیک و اثر آن بر سیاست خارجی کشورها می‌توان مشاهده کرد. برپایه معیار ژئوپلیتیک انرژی، کنترل منابع انرژی برای استقلال و امنیت ملی، هم تولیدکننده و هم مصرف‌کننده حائز اهمیت است. ایران با داشتن ذخایر عظیم گاز از جایگاه ممتازی بین کشورهای صاحب منابع هیدروکربنی برخوردار است. همچنین ژئوپلیتیک ایران از لحاظ انرژی در جایگاه جهانی قابل اهمیت است که می‌تواند با بهره‌بردن از آن فواید اقتصادی و سیاسی فراوانی از قبیل درآمد ارزی ناشی از حق ترانزیت، سرمایه‌گذاری خارجی، ایجاد اشتغال و ابزار نفوذ بر جریان انرژی، سودهای کلانی را برای کشور خود به ارمغان بیاورد (اعظمی و غلامی، ۱۳۹۳: ۴۳).

ایران همچنین با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی که در خلیج فارس دارد (شایان، ۲۰۱۳: ۶۳۷ و شایان، ۲۰۱۹: ۵۱) و با عنایت به منابع غنی انرژی، ضروری است از این فرصت برای ارتقای توان اقتصادی خویش بهره گیرد و با بالا بردن کارایی سیاست خارجی در حوزه انرژی به توسعه اقتصادی خود پردازد. برای به کارگیری سیاست خارجی کارآمد در این حوزه، ایران نیازمند شناخت خود در حوزه انرژی و شناسایی مشتریان منطقه ای و بین المللی و برقراری ارتباط اقتصادی با این بازیگران است که در نهایت با به کارگیری دیپلماسی درست می تواند نوعی همگرایی اقتصادی به وجود آورد که به توسعه اقتصادی منجر شود (مال اسد، ۱۳۹۵: ۳۷). یکی از موضوعاتی که در سیاست گذاری های کلان به آن اشاره می شود توسعه بازارهای جدید برای صادرات است که به صورت خطوط لوله برای انتقال گاز برای کشورهای فاقد منابع انرژی است. بنابراین لازم است، ایران بستر لازم جهت نفوذ به بازارهای محلی و جهانی را فراهم کند (قنبری، ۱۳۹۶). ایران سعی دارد با توجه به تهدیدات بیرونی که این کشور در راستای رشد و پیشرفت خود با آن رو به رو است، نقاط قوت و مزیت های داخلی کشور را تقویت کند که بتواند با تهدیدات و تحریم های اقتصادی که نظام بین الملل و بعضی کشورها در سطح جهان و منطقه علیه ایران به کار می برند و باعث تهدید و ضعف اقتصادی این کشور می شود مقابله کند. یافتن بازارهای جدید در کشورهای خاورمیانه و اتحادیه اروپا با توجه به تقاضای این کشورها برای صادرات گاز از اولویتهای ایران است (دیبانوند، ۱۳۹۴: ۴۸-۴۹).

یکی از این بازارها در همسایگی ایران، کشور ترکیه است. ایران و ترکیه همواره روابط دو طرفه ای در ادوار مختلف تاریخ با هم داشته اند و بازیگران مهم منطقه خاورمیانه اند. در بررسی ایران و ترکیه به رغم وجود عناصر اقتصادی همگرایی، موانعی نیز وجود دارد. ساختار اقتصادی دو کشور مکمل یکدیگر نیستند و در بسیاری از مواقع رقیب به شمار می آیند. سیاست خارجی ترکیه در قبال ایران در سال های اخیر مخصوصاً پس از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در سال ۲۰۰۲ شاهد تغییرات جدی بوده که تفاوت های عمده با سیاست های سنتی این کشور داشته است و سیاست خارجی ترکیه در سال های اخیر در نتیجه امنیت زدایی از مسائل داخلی و خارجی شکل گرفته که این سیاست ها تأثیراتی در روابط با کشور ایران داشته است (حاجی مینه، ۱۳۹۳: ۴۸-۴۹).

مطالعات بسیاری درباره روابط گازی ایران و ترکیه صورت گرفته که در پیشینه، مختصر به آنها اشاره می شود اما تاکنون پژوهشی با توجه به مدل سوات (قوتها، ضعفها، فرصتها و تهدیدها) SWOT (strength, weakness, opportunity and threat) از دیدگاه جغرافیای منابع، اقتصاد و

سیاست مبتنی بر فرصتها و محدودیتهای ایران در بازار ترکیه انجام نشده که این امر خود، بیانگر اهمیت این مقاله است. بنابراین ضرورت و اهمیت پژوهش این است که ایران از کشور ترکیه می تواند نه تنها به عنوان یک راه ترانزیتی برای صادرات گاز به کشورهای اروپایی که فاقد منابع انرژی طبیعی کافی هستند بهره ببرد و با مبادلات و دیپلماسی درست می تواند از طریق ترکیه که یکی از راه های صدور صادرات گاز به اروپا است بهره گیرد، بلکه به سود اقتصادی نیز دست پیدا کند. در بازار ترکیه اگرچه فرصتهای مناسبی برای صادرات گاز ایران وجود دارد، اما موانعی هم وجود دارد که لازم است مورد بررسی قرار گیرند. با این وجود، فرصتها و موانع تنها محدود به مسائل انرژی نیست و لازم است ابعاد جغرافیای منابع انرژی، اقتصادی و سیاسی هم بررسی شود.

سوال اصلی مقاله بر این امر استوار است که چه فرصتها و موانعی از بعد جغرافیای منابع انرژی، اقتصادی و سیاسی برای صادرات گاز ایران به ترکیه وجود دارد؟ برای پاسخ به این سوال، از روش پژوهش سوات و چارچوب نظری امنیت انرژی به ویژه با تمرکز بر امنیت انرژی برای تولید کنندگان، فرصتها و موانع ایران در بازار انرژی ترکیه بهره گرفته می شود. نوآوری مقاله این است که تحقیقهای گوناگونی در زمینه رابطه گازی ایران با ترکیه به طور جداگانه و مستقل، مسائل مربوط به جغرافیای منابع انرژی، اقتصاد، سیاست ایران و ترکیه را بررسی کرده اند، اما در این مقاله با بهره بردن از مدل سوات به مجموعه ای از عوامل موثر در تحلیل روابط انرژی گازی ایران در بازار ترکیه می پردازد.

گرد آوری اطلاعات در مقاله حاضر بر مبنای کتابخانه ای و تجزیه و تحلیل به شیوه های کیفی است. در ادامه، ابتدا پیشینه تحقیق، سپس موانع و فرصتهای صادرات گاز ایران به ترکیه از دیدگاه جغرافیای منابع انرژی، اقتصادی و سیاسی تشریح می شود و در پایان یافته های مقاله ذکر می گردد.

۲. پیشینه تحقیق

مطالعات بسیاری در مورد رابطه انرژی ایران و ترکیه انجام شده است و هر کدام به صورت مجزا مسائل سیاسی، اقتصادی و جغرافیای انرژی را بررسی کرده اند. در منابع فارسی، گل محمدی (۱۳۹۸) در کتابی تحت عنوان «آینده روابط ایران و ترکیه در افق ۲۰۲۵» روندهای تاثیرگذار بر آینده سیاست خارجی ترکیه و پیش بینی درباره حکومت و سیاست این کشور به منظور ارائه توصیه های راهبردی برای مراکز نظامی، دستگاه دیپلماسی و مراکز تصمیم گیری

ایران را بررسی می کند. همچنین گل محمدی به طور ویژه سناریوهای موجود برای روابط ایران و ترکیه در غرب آسیا در افق ۲۰۱۵ را مورد مطالعه قرار می دهد. یافته های او نشان می دهد که تحولات داخلی و خارجی مربوط به ترکیه، فرصت ها و تهدیدهای متنوعی برای ایران ایجاد کرده است و آگاهی از رویدادهای اجتماعی شتابان منطقه ای و جلوگیری از غافلگیری به دلیل ذات متغیر جهان و سرعت بالای تحولات نیازمند تصمیم گیری های سنجیده در بازه های زمانی بسیار کوتاه است. کشور ترکیه علاوه بر معرفی خود به عنوان یک کشور مدرن به عنوان پلی میان جهان غرب و جهان اسلام مورد شناسایی قرار می گیرد. اگرچه تحلیل های نویسنده به طور مستقیم به مسائل روابط گاز ایران و ترکیه نمی پردازد، اما مسائل سیاسی در تحلیل این رابطه اثر گذار است که در این مقاله بررسی می شود.

شعبانی (۱۳۹۷) در مقاله ای تحت عنوان «نقش و موقعیت استراتژیک ایران در ایجاد خطوط انتقال انرژی نفت و گاز به اروپا و تاثیر آن بر همگرایی فرامنطقه ای» به مطالعه خطوط انتقال انرژی نفت و گاز به اروپا می پردازد که با افزایش وابستگی اقتصادی جهان به خصوص کشورهای اروپایی به منابع انرژی خاورمیانه و نیز ظهور روسیه و ترکیه به عنوان بازیگران اصلی بازار، انرژی نفت و گاز دریای خزر و مسیرهای انتقال آن به کشورهای اروپایی بیش از پیش مورد توجه قدرت های بزرگ صنعتی قرار گرفته است. شعبانی به صورت مختصر به این نتیجه گیری می کند که ایران در حوزه امنیت اقتصادی، عرضه، تقاضا، ترانزیت و سرمایه گذاری با چالش مواجه است. وهرامی و تهرانی (۱۳۹۷) با مقاله ای تحت عنوان «تحلیل بر صادرات گاز ایران به ترکیه» به بررسی میزان و نحوه اثرگذاری عوامل موثر در صادرات گاز ایران به ترکیه از طریق خطوط لوله نیز پرداخته اند. آنها نتیجه می گیرند که گاز طبیعی یکی از انرژی های مهم قرن ۲۱ است که نقش بسیار مهمی در تجارت جهانی، به عنوان یک سوخت مهم ایفا خواهد نمود. کشور ایران با داشتن ذخایر بسیار فراوان گاز می تواند از مزیت های این سوخت پاک، هم برای استفاده داخلی و هم صادرات به کشورهای مختلف استفاده کند.

طالبی آرانی و چراغی (۱۳۹۵) با مقاله ای تحت عنوان «نقش انرژی در تحول روابط میان ایران و ترکیه با تاکید بر گاز طبیعی» بررسی می کند که ایران و ترکیه به عنوان دو قدرت منطقه ای، تاثیر زیادی بر بخش گسترده ای از منطقه دارند. روابط ایران و ترکیه همواره محدودیت ها، تفاوت ها و رقابت های عمیقی داشته است که از تعمیق روابط دو جانبه جلوگیری کرده اند. این مقاله به روابط انرژی میان دو کشور به خصوص گاز طبیعی و تاثیر این عوامل به عنوان پایه ای برای همکاری بیشتر و وابستگی متقابل دو کشور می پردازد. غائبی (۱۳۹۵) در مقاله ای

تحت عنوان «اقتصاد سیاسی روابط ایران و ترکیه در دوره حکومت حزب عدالت و توسعه» تشریح می‌کند که روابط ایران و ترکیه همواره ترکیبی از رقابت و همکاری بوده است. در زمینه اقتصادی برخی منافع همکاری دوجانبه را تقویت کرده که یکی از این همکاری‌ها در حوزه انرژی مخصوصاً گاز است. غائبی نتیجه می‌گیرد که بسط و تقویت روابط دو کشور در حوزه انرژی می‌تواند نقطه آغاز مطلوبی برای دو همکاری بین این دو کشور باشد.

در منابع خارجی، کرکماز (Korkmaz) (2021) با کتابی تحت عنوان «ترکیه و اتحادیه اروپا در جامعه امنیت انرژی با تحلیلی بر گاز طبیعی» مسائل مربوط به گاز طبیعی در ترکیه و تجارت آن با اتحادیه اروپا را بررسی می‌کند. یافته‌های او نشان می‌دهد که ترکیه با صادرات گاز به اروپا به همگرایی می‌اندیشد، اگرچه همگرایی به مفهوم عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا نیست. تحلیل‌های کرکماز اگرچه مربوط به رابطه گازی ایران و ترکیه نمی‌باشد اما در مورد گاز طبیعی در ترکیه مباحثی دارد که این کشور سعی می‌کند گاز طبیعی مورد نیاز را از کشورهای تولید کننده‌ای مانند ایران خریداری و به اروپا صادر کند. ایران یکی از تامین‌کنندگان گاز برای بازار انرژی ترکیه می‌باشد که در این مقاله قابل اهمیت است.

کوزما (Kozma) (۲۰۱۸) با مقاله‌ای تحت عنوان «معضلات متنوع سازی در واردات گاز طبیعی ترکیه» بررسی می‌کند که ترکیه با اینکه منابع هیدروکربنی ندارد، به واردات از کشورهای دیگر وابستگی دارد. بنابراین، مسائل مربوط به امنیت انرژی و تنوع انرژی از اهمیت اساسی در سیاست خارجی ترکیه برخوردار است. یافته‌های او نشان می‌دهد که اولاً، ترکیه علاقه زیادی به تنوع بخشیدن به انرژی خود یا به طور خاص تامین گاز طبیعی دارد و ایران نقش کلیدی در تامین بخشی از آن دارد. ثانیاً، با توجه به موقعیت ژئواستراتژیک این کشور، ترکیه بازیگر بسیار مهمی در بحث ترانزیت انرژی به اتحادیه اروپا است. کوزما نتیجه می‌گیرد که عدم وجود زیرساخت کافی، مانعی برای ایجاد تنوع در عرضه گاز طبیعی ترکیه است.

شکری کله سار (Shokri Kolehsar) (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان «عامل انرژی در روابط ایران و ترکیه» به بررسی فرصت‌های سودمند متقابل برای همکاری در زمینه سیاست‌های انرژی که احتمالاً بین ایران و ترکیه به وجود می‌آید، می‌پردازد. همچنین به تحلیل چالش‌هایی که دو کشور در صادرات گاز با آن رو به رو هستند اشاره می‌کند و نتیجه می‌گیرد چالش‌ها لازم است برطرف شود اما نوع چالش‌ها و چگونگی برطرف کردن آنها را بررسی نمی‌کند.

آلتو (Aalto) (2012) هم در کتاب «سیاستهای انرژی روسیه» به بررسی سیاستهای روسیه به ویژه در بازار اروپا می پردازد که با چه موانع و فرصتهایی روبرو می شود. آلتو به نقش بازیگران و ساختارهای انرژی می پردازد. بازیگران شامل بازیگران دولتی و غیر دولتی مانند شرکتها و کمپانیهای انرژی هستند اما ساختار شامل جغرافیای منابع انرژی، اقتصاد انرژی، سیاست های انرژی و محیط زیست انرژی می شود. جغرافیای منابع شامل منابع عظیم نفت و گاز روسیه و چگونگی انتقال آن از طریق خطوط لوله به بازارهای اروپا می باشد. اقتصاد انرژی شامل قراردادهای کوتاه مدت و بلند مدت انرژی و درآمد حاصل از صادرات انرژی می باشد. سیاستهای انرژی نیز به سازمانهای انرژی ایجاد شده بین طرفین برای تسهیل صادرات نفت و گاز می پردازد. در محیط زیست انرژی هم به نقش انرژیهای پاک تر مانند گاز برای محیط زیست اشاره می شود در حالیکه مصرف بی رویه گاز توسط صاحبان صنایع منجر به تولید گازهای گلخانه ای و تغییرات آب و هوایی منجر شده است.

اگرچه در سالهای اخیر، پژوهش های مختلفی در خصوص عامل انرژی در روابط ایران و ترکیه صورت گرفته، لیکن تقریباً در هیچ کدام مشخصاً به فرصتها و موانع آن با توجه به مدل سوات توجهی نشده است. همچنین، پژوهش های موجود در این زمینه بر جنبه صادرات گاز به ترکیه متمرکز می باشند، و فرصتها و محدودیتهای ایران در حوزه جغرافیای منابع گاز طبیعی، اقتصاد و سیاست در بازار ترکیه، همزمان در یک مقاله مورد بررسی قرار نگرفته است.

پس این گونه می توان اذعان کرد که رابطه ایران و ترکیه در تجارت گاز خود بخشی از یک بازی سیاسی است که توسط هر دو کشور انجام می شود. با این حال تجارت گاز هم لازم است از اولویت بالایی برخوردار باشد. در این مقاله، با کمک گرفتن از آثار پیشین، به طور ویژه به تحلیل رابطه انرژی ایران و ترکیه پرداخته می شود. از بین انرژیها، تمرکز تنها بر روی گاز طبیعی می باشد و فرصتها و محدودیتهای ایران در این مقاله مورد بررسی قرار می گیرد و فرصتها و محدودیتهای ترکیه در حوزه بررسی این مقاله نمی باشد.

۳. روش تحقیق: مدل سوات (SWOT)

مدل سوات، برای اولین بار در سال ۱۹۵۰ توسط جورج آلبرت اسمیت (Albert Smith) و رولند کریستنسن (Roland) Kristensen، فارغ التحصیلان مدرسه بازرگانی هاروارد، مطرح شد. این مدل، روشی برای دسته بندی عوامل تاثیر گذار بر کشورها و راهبردها و آینده های ممکن پیش رو برای آنها و شناختن توانایی ها، کاستی ها، فرصتها و تهدیدها است. این مدل برای اولین

باردر سیستم های نظامی استفاده شد و از سال ۱۹۹۰ وارد دیگر علوم از جمله علوم انسانی شد. بیشترین موفقیت این مدل زمانی بود که جک ولچ (Jack Welch) از آن برای افزایش بهره وری استفاده کرد. مهم ترین ویژگی مدل سوات این است که بدون انجام تحلیلهای کمی می توان به تحلیل داده های کیفی و اطلاعات پرداخت و راهبردهایی را تدوین کرد (اسلامی، جمشیدی و جمالی پور، ۱۳۹۷: ۴-۵).

مدل سوات دارای چهار رکن اصلی قدرت، ضعف، فرصت و تهدید است. ضعفها و تهدیدها در قالب محدودیتها، و قدرت و فرصت در قالب فرصتها در این مقاله، تحقیق و بررسی می شود تا فرصتها و موانع موجود برای صادرات گاز ایران به ترکیه مشخص شوند و این جاست که امنیت انرژی برای تولید کنندگان هم اهمیت پیدا می کند.

۴. چارچوب نظری: امنیت انرژی کشورهای تولید کننده

توسعه اقتصادی کشورها و منطقه های مختلف جهان در سطح خرد و کلان به انرژی مرتبط است. هنگامی که از امنیت انرژی صحبت می شود منظور کاربرد مفهومی آن است که جریان آزاد انرژی بر اثراجاد یک رشته حادثه ها و اتفاق های بحرانی، منفضل نشود و کارایی نظام اقتصادی بین الملل را اختلالی در آن ایجاد نکند. با توجه به این مهم، اندیشمندان حوزه سیاسی و روابط بین الملل با استناد به روندهای جاری در نظام بین الملل، قرن جدید را قرن ژئواکونومیک نامیده اند، چون بر این باور هستند که یکی از مهم ترین چالش های جهانی در این قرن، چالش انرژی است. بنابراین، یکی از مهم ترین دغدغه های سیاسی رهبران و زمامداران، مسئله امنیت انرژی است (عظیمیان، مدرس و علی پور، ۱۳۹۵: ۱۳۹-۱۴۰).

امنیت انرژی یعنی عرضه انرژی به مقدار کافی و مطمئن برای بخش تقاضا است. از بُعد زمانی انرژی را می توان در دو دوره کوتاه مدت و بلند مدت تعریف کرد: منظور از امنیت انرژی در بُعد کوتاه مدت، توانمندی سیستم انرژی در واکنش سریع به تغییرات ناگهانی منحنی تعادلی عرضه و تقاضا است. امنیت انرژی در بُعد بلند مدت به سرمایه گذاری های به موقع برای تامین انرژی در راستای توسعه اقتصادی است. بیشتر صاحب نظران حوزه امنیت انرژی بر امنیت عرضه متمرکز شده اند و شاخصهای متعددی هم برای اندازه گیری امنیت عرضه ارائه شده است. مصرف کنندگان کالا عموماً مایلند خدمات و محصولات را با کمترین قیمت دریافت کنند. بنابراین، متغیرهای اقتصادی و سیاسی که با این هدف در تعارض باشند به عنوان سدّی برای جریان آزاد انرژی می باشد (عظیمیان، مدرس و علی پور، ۱۳۹۵: ۱۳۹-۱۴۲).

امنیت انرژی به عنوان مفهومی پیچیده، از این جهت است که موضوع انرژی بین ژئوپلیتیک و اقتصاد قرار گرفته است و بر این اساس، پاسخ های گوناگونی به این موضوع داده شده است. از سویی، تحت تاثیر روندهای یکپارچه کننده جهانی شدن قرار گرفته است، که تمایل به این وجود دارد که انرژی و امنیت آن به مانند سایر کالاها و خدمات اقتصادی در چارچوب بازار جهانی قرار داده شود و از حساسیت و بُعد استراتژیک آن کاسته شود و از سوی دیگر، انرژی در بازی جهانی قدرت، معادلات امنیتی و نیز رقابت قدرت های بزرگ نقش اساسی ایفا می کند که برخلاف روندهای همگرا کننده جهانی، با تاکید بر نگرش های ملی امنیتی، انرژی را عنصری تعبیری می کنند که صرفاً حائز اهمیت اقتصادی نیست. یکی از عواملی که مسئله امنیت انرژی را برای قدرت های بزرگ و کشورهای مصرف کننده عمده، حساس و پراهمیت می سازد، وابستگی جهانی به منابع نفت و گاز حداقل در آینده ای قابل پیش بینی و تاثیر آن بر اقتصاد کشورهای تولید کننده و مصرف کننده است (مختاری هشی و نصرتی، ۱۳۸۹: ۱۰۳-۱۱۰).

امنیت انرژی به دو دسته تقسیم می شود: امنیت انرژی برای مصرف کنندگان و امنیت انرژی برای تولید کنندگان. برای تولید کنندگان گاز، «امنیت تقاضا» از اهمیت زیادی برخوردار است، به خصوص در دوره ای که در کشورهای موثر مصرف کننده نفت و گاز تلاش های متعددی در جریان است تا از تقاضا برای انرژی های فسیلی کاسته شود (ملکی، ۱۳۹۶: ۲۰۸-۲۰۹). مدیریت تقاضا نقش بسیار مهمی در کاهش وابستگی انرژی به ویژه انرژی وارداتی دارد. با این وجود، ضروری است که در تعاریف مرتبط با امنیت انرژی ابعاد سیاسی امنیت انرژی را نیز در نظر داشت. چون برخی از کشورهای مهم دارنده منابع انرژی از آن ها به عنوان ابزارهای سیاسی برای تحت فشار قرار دادن دیگر کشورها استفاده کرده اند. این اتفاقات باعث شده تا مفهوم امنیت انرژی در سطح وسیع تری مورد بررسی قرار گیرد و از تمرکز صرف بر ابعاد اقتصادی فاصله گرفته و ابعاد سیاسی، جغرافیای منابع و امنیتی نیز به شکل جدی مورد توجه قرار گیرد (طاهری و سیفی، ۱۳۹۳: ۱۳۰-۱۳۱).

اما در این مقاله تمرکز اصلی روی امنیت انرژی برای تولید کنندگان و مشخصاً ایران است. امنیت انرژی برای تولید کنندگان در امنیت برای تقاضای انرژی تعریف می شود و به دنبال آن هستند که یک بازار مداوم با رشد منطقی در آینده برای این تولید کنندگان فراهم شود. زیرا بیشتر کشورهای تولید کننده انرژی، اقتصاد تک محصولی دارند. صاحبان ذخایر انرژی، منابع خود را توسعه می دهند و در قبال آن انتظار دارند که در بازارهای داخلی این کشورها سرمایه گذاری

صورت گیرد. در صورتی که قیمت های محصول تولیدی آنها در سطح پایینی باشد، این کشورها دچار کمبود نقدینگی و عدم توسعه می شوند و در بلندمدت می تواند تولید انرژی را کاهش دهد. بدین منظور مصرف کنندگان انرژی به دنبال قیمت های قابل پرداخت هستند و کشورهای تولیدکننده نیز می توانند به دنبال قیمت های منصفانه یا منطقی باشند. همچنین کشورهای تولیدکننده به دنبال سودآوری فعالیت های خود هستند. بنابراین، قیمت ها و هزینه های توسعه را باید به نحوی تنظیم کرد که سودآوری فعالیت های آن ها تضمین شود. در کنار این موارد، باید به شرایط مبادله و مشارکت در هزینه برای فرصت ظرفیت بازار تولید نیز اشاره کرد که تولید کنندگان، دیگر تمایل ندارند ظرفیت های مازاد زیادی را ایجاد کنند زیرا به تبع آن مجبور هستند هزینه های فرصتی آن را پردازند و برای همین سعی می کنند تا پیش بینی دقیق تری از تقاضای آتی برای آن ها مشخص شود تا ظرفیت متناسب را ایجاد کنند و تولید کنندگان تمایل دارند که همراه تقاضا برای انرژی ای که تولید می کنند در کنار آن قیمت های تعادلی و برنامه ریزی مناسبی برای سرمایه گذاری و توسعه داشته باشند (مزرعتی، ۱۳۸۶: ۷۲-۸۴ و درخشان، ۱۳۹۱: ۱۷۰).

با توجه به مطالب فوق مشخص می شود که امنیت انرژی یک مفهوم چند بُعدی است که ذی نفعان مختلف هر کدام از دیدگاه خود به آن می نگرند. عرضه، تقاضا، صنعت و محیط زیست ابعاد مختلف دیگر امنیت انرژی تلقی می شوند که هر کدام از بازیگران جهانی می توانند با توجه به بررسی شرایط و اوضاع جهانی انرژی بهترین نفع را در این حوزه ببرند (طاهری و سیفی، ۱۳۹۳: ۱۴۷) و آنها را با توجه به مدل سوات مورد بررسی قرار دهند.

بنابراین، مسئله امنیت انرژی برای تولید کنندگانی مانند ایران در قالب محدودیتها و فرصتهای مدل سوات در چارچوب سیاست های تجاری گاز، تابعی از الگوی میدین گازی با ذخایر زیاد (پارس جنوبی)، احداث خطوط لوله انتقال (عسلویه- تبریز- آنکارا)، ایجاد قراردادهای بلند مدت بین ایران و ترکیه، حل مشکلات مربوط به ترانزیت گاز و تشنه های سیاسی بین دو کشور است. در این مقاله همچنین برای غنی سازی بحث، با بهره گیری از چارچوب های نظری پامی آلتو (Pami Aalto) در زمینه انرژی که با امنیت انرژی ترکیب می شود، نیز بهره برده شده است که محدودیتها و فرصتهای بازیگران انرژی را در بازارهای اروپا ارزیابی می کند. بنابراین در کاربرد مدل سوات در این مقاله با توجه به تحلیل های آلتو، تهدیدها و موانع خلاصه شده و تحت عنوان محدودیتها، و قوتها و فرصتها با عنوان فرصتها در مقاله بررسی می شوند و دیگر تقسیم بندیهای موجود، به دلیل محدودیت وازگان در مقالات علمی

استفاده نشده است و تنها محدودیتها و فرصتهای بازیگران انرژی ایران در بازار ترکیه بررسی می شود (آلتو، ۲۰۱۲: ۳۵-۴۲). همچنین در این مقاله، از مدل‌های تحلیل آلتو که جنبه های کلان انرژی مانند مسائل جغرافیای منابع انرژی، سیاست، اقتصاد و محیط زیست انرژی را بررسی می کند، بهره گرفته می شود و مسائل خرد انرژی مانند مسائل اجتماعی و فرهنگی انرژی در مقالات جداگانه ای بحث می شود. هر کدام از ابعاد مانند مسائل جغرافیای منابع، سیاست و اقتصاد به ویژه ابعاد سیاسی و اقتصادی صادرات گاز ایران در بازار ترکیه به صورت جداگانه و مجزا بررسی می شود تا فرصتها و محدودیت‌های هر بعد به طور مجزا مشخص شود و تاثیر و تاثیر آنها بر یکدیگر در حوزه مطالعه این مقاله نیست.

این موارد نشان می دهد که مسائل مربوط به انرژی پیچیده است. همچنین، امنیت انرژی یک مفهوم چند بُعدی است و برای ایران امنیت انرژی شامل دیدگاه‌های جغرافیای منابع انرژی، مسائل اقتصادی و سود، و مسائل سیاسی است که در این مقاله بدان پرداخته می شود و با توجه به نوآوری مقاله در قالب استفاده از مدل سوات، فرصتها و محدودیت‌ها بررسی می شود.

۵. تجزیه و تحلیل داده ها و یافته های پژوهش

۱.۵ گاز طبیعی ایران در بازار ترکیه: بعد جغرافیای منابع انرژی

۱.۱.۵ فرصتها

منابع گازی فراوان ایران

گاز طبیعی به دلیل فراوانی و قیمت کمتر جایگزین مناسبی برای نفت شده است. افزایش منابع جدید گاز طبیعی و افزایش قیمت نفت در سالهای گذشته سبب شده است کشورها به ویژه مصرف کنندگان، سیاستهای جدیدی را در پیش بگیرند. عجمین و حقیقی بیان می کنند که ایران با ۸/۱۵ درصد، بیشترین سهم ذخایر گاز طبیعی را در بین کشورهای خاورمیانه دارا می باشد. ذخایر گازی ایران طی سه دهه گذشته روند رو به رشدی داشته است و از ۱۴/۱ تریلیون متر مکعب در سال ۱۹۸۰ به ۲۶/۹ تریلیون متر مکعب در سال ۲۰۱۰ افزایش داشته است (عجمین و حقیقی، ۱۳۹۱: ۳-۱) و با سهمی معادل ۶/۱ درصد، جایگاه سوم را در میان تولید کنندگان گاز به خود اختصاص داده است (شرکت ملی گاز ایران، ۱۳۹۸: ۱).

اما براساس آماربریتیش پترولیوم (British Petroleum (BP)، در سال ۲۰۲۰، میزان ذخایر گاز طبیعی ایران در سال ۱۹۹۹ برابر با ۲۳/۶ تریلیون متر مکعب بوده است و در سال ۲۰۱۹ به ۳۲

تریلیون متر مکعب افزایش پیدا کرده است در حالی که کل ذخایر گاز طبیعی جهان در سال ۱۹۹۲ برابر با ۱۳۲/۸ تریلیون متر مکعب بوده است و به ۱۹۸/۸ تریلیون متر مکعب در سال ۲۰۱۹ رسیده است (بررسی آمار بیریتیش پترولیوم ۲۰۲۰، ۳۲).

تولید گاز طبیعی ایران در سال ۲۰۰۹ تقریباً ۱۳۵/۷ میلیارد متر مکعب بوده است در حالی که در سال ۲۰۱۹ به ۲۴۴/۲ میلیارد متر مکعب رسیده است. در همین دوره، سهم تولید جهانی در سال ۲۰۰۹ به ۲۹۳۴/۹ میلیارد متر مکعب و در سال ۲۰۱۹ به ۳۹۸۹/۳ میلیارد متر مکعب رسیده است. ایران ۶/۱ درصد سهم تولید در جهان را در سال ۲۰۱۹ به خود اختصاص داده است (بررسی آمار بیریتیش پترولیوم، ۲۰۲۰، ۳۴).

میدانهای گازی غنی ایران

کیش، پارس شمالی، تابناک، فروز، کنگان و پارس جنوبی از جمله میدانهای گازی در ایران هستند. پارس جنوبی از مهم ترین میدانها می باشد که ۴۰ درصد ذخایر گازی ایران را در بر می گیرد و قسمتی از میدان گازی عظیم تر است که مرزهای آبی دو کشور ایران و قطر را در بر می گیرد (صاحبی و سوری، ۱۳۹۶: ۱۱). این میدان دارای مساحتی برابر با ۹۷۰۰ کیلومتر می باشد که بخش متعلق به ایران ۳۷۰۰ کیلومتر مربع می باشد. میدان پارس جنوبی دارای ۲/۱۴ هزار میلیارد متر مکعب معادل ۸ درصد ذخایر گاز جهان و ۴۷ درصد ذخائر شناخته شده ایران، ۱۹ میلیارد بشکه میعانات گازی، ۷/۵ میلیارد بشکه نفت خام در لایه های نفتی و منبع عظیم هلیوم دارای جایگاه منحصر به فرد در اقتصاد ملی کشور می باشد (شرکت نفت و گاز پارس، ۱۳۹۹: ۱).

شرکت مجتمع گاز پارس جنوبی در قالب ۲۴ فاز، گاز این میدان را به ساحل منتقل و جهت تولید محصولات مختلف وارد ۱۴ پالایشگاه می شود و یا به کشورهای دیگر مانند ترکیه صادر می شود. بهره برداری از فازهای مختلف پارس جنوبی مورد توجه این شرکت بوده است اگرچه در سالهای گذشته، ساخت و اتمام فازهای ۵، ۱۲، ۱۵، ۱۶، ۱۷ و ۱۸ در اولویتهای وزارت نفت بوده است (مرکز مطالعات زنجیره ارزش، ۱۳۹۹: ۱).

خط لوله تبریز-آنکارا

ترکیه تنها کشوری است که ایران مقدار زیادی گاز طبیعی به آن صادر می کند و گاز ایران از طریق خط لوله تبریز-آنکارا صادر می شود که طول آن از تبریز تا آنکارا ۲۵۷۷ کیلومتر است و

بازخوانی چالشها و فرصتهای ... (فاطمه شایان و سید جواد میری) ۷۳

ظرفیت انتقال گاز طبیعی این خط لوله معادل ۴۰ میلیون متر مکعب است (شانان شبکه اطلاع رسانی انرژی وزارت نفت، ۲۰۲۰، ۱). انتقال به وسیله خط لوله یکی از اقتصادی ترین روش های انتقال گاز است که هم اکنون هم قسمت اعظم انتقال گاز جهان به این صورت شکل می گیرد. خط لوله بستری برای توسعه روابط سیاسی و اقتصادی و حل اختلافات بین دو کشور می شود و باعث ایجاد فرصت های بیشتر اقتصادی می شود (غلامی، کامران، خالدی و نیک سرشت، ۱۳۹۰: ۷۴-۷۵).

قرارداد گازی بین ایران و ترکیه علیرغم فشارهای امریکا، در دهه ۱۹۹۰ منعقد شد و ایران به طور میانگین سالانه ۱۰ میلیارد متر مکعب گاز به ترکیه صادر کرده است. بازار ترکیه از دو جهت برای ایران بسیار حائز اهمیت است: اولاً، تقاضای گاز طبیعی ترکیه از سال ۲۰۰۰ در حال افزایش است، به طوری که از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱ مصرف گاز از ۱۶ به ۴۶ میلیارد متر مکعب در سال افزایش یافته است و ایران گزینه مناسب برای واردات گاز ترکیه است. دوماً، انعقاد قرارداد گازی بین ایران و ترکیه سهم قابل توجهی در تحکیم روابط سیاسی بین دو کشور داشته است، اگرچه کاهش صادرات به ترکیه به خاطر تقاضای داخلی گاز در فصول سرد و یا مشکلات فنی دچار اختلال شده است (صاحبی و سوری، ۱۳۹۶: ۱۳).

سه عامل منابع غنی گازی ایران، میدانهای نفتی بزرگ و خط لوله تبریز-آنکارا فرصتهایی را برای ایران فراهم کرده است تا منابع گازی قابل توجهی را به ترکیه صادر کند.

۲.۱.۵ محدودیتها

تحریمهای بین المللی اعمال شده امریکا و اروپا بر صنعت گاز ایران که سبب عدم انتقال تکنولوژی به ایران شده است از جمله عمده محدودیتهایی است که مانع پیشرفت این صنعت شده و یا زیر ساختارها فرسوده باقی مانده اند. اگرچه تحریمها بر بخش انرژی ایران از ابتدای تحریمها وجود داشته است، اما از سال ۱۳۹۷ تحریمهای جدیدی بر بخش انرژی اعمال شد که شامل حوزه های دیگر انرژی مانند برق و انرژیهای تجدیدپذیر هم شد. بازگشت تحریمها در سال ۱۳۹۷ وضع جدیدی در حوزه های سرمایه گذاری و زیرساختارهای انرژی به وجود آورد (جلیلود، ۲۰۱۹، ۳-۷).

در سالهای ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۲، دولت امریکا با توجه به تجربه ای که از تحریم عراق بدست آورده بود تحریمهای تدریجی را بر اقتصاد و صنعت انرژی ایران ایجاد کرد تا ضمن اعمال فشار، راه برای مذاکره باز بماند. این سبب شد تا فعالان اقتصادی در ایران زمان لازم را برای

تطبیق دادن خود با قوانین و مقررات جدید را در اختیار داشته باشند، گریزگاهها را بشناسند و برای مقابله با تحریمها زمان به دست آورند (رضوی و زین الدینی، ۱۳۹۷: ۵۶). اما اعمال تحریمهای جدید تهدیدهایی را برای ایران در بخش نهادهای مالی ایجاد کرده است که دریافت وجوه حاصل از فروش گاز و نفت با دشواری روبرو است. تحریمها بر بارگیری نفت خام از بنادر ایران و کاهش آن به میزان ۱۶ درصد در اواسط ۲۰۱۸ تأثیر داشته است که پایین ترین میزان صادرات نسبت به سال قبل آن است اگرچه در سالهای ۲۰۱۱-۲۰۱۵ تقریباً ۵۰ درصد صادرات نفت کاهش یافته بود (مرکز مطالعات کنگره آمریکا (United States Congressional Research Services)، ۲۰۲۰، ۱-۵).

محدودیت موجود، از جمله عامل موثری می باشد که توانایی و قابلیت های ایران را در بازار ترکیه هم محدود می کند و نمی تواند درآمد حاصل از فروش گاز را به راحتی بدست آورد.

۲.۵ گاز طبیعی ایران در بازار ترکیه: بعد اقتصادی

۱.۲.۵ فرصتها

افزایش تقاضا و قیمتهای مناسب گاز

تقاضای جهانی برای گاز طبیعی که نقش حیاتی و استراتژیک در تامین این تقاضا هم پیدا کرده، افزایش یافته است و مصرف گاز شاهد یک رشد چشمگیر در جهان است. بازار گاز ترکیه یکی از بازارهای در حال گسترش بوده و قراردادهای بلند مدت فروش گاز در آن رواج زیادی دارد و ایران هم از این روش بهره برده است (منظور و اسدی، ۱۳۸۵: ۴۷). در سال ۱۳۹۷، مجموع درآمدهای شرکت های فرعی شرکت ملی گاز ایران بیشتر از ۴۸ هزار و ۵۱ میلیارد تومان بوده که بیشترین سهم این مبلغ ناشی از صادرات گاز و سایر محصولات بوده است. بقیه درآمدهای عملیاتی این شرکتها ناشی از فروش داخلی گاز و سایر محصولات و درآمد ناشی از تولید میعانات گازی بوده است. تقریباً ۴۶ درصد از درآمدهای صادراتی شرکت های فرعی شرکت گاز ملی ایران یعنی ۱۳ هزار و ۱۹۷ میلیارد تومان ناشی از صادرات گاز ایران به ترکیه بوده است. بر این اساس مجموع درآمدهای عملیاتی شرکت ملی گاز ایران در سال ۱۳۹۷، بالغ بر ۳۸ هزار و ۲۹۹ میلیارد تومان بوده است (تابناک، ۱۳۳۹: ۱).

قیمت گاز صادراتی ایران به ترکیه متناسب با سوخت جایگزینی که برای آن مصرف در نظر گرفته می شود تعیین می شود. به عنوان نمونه، ایران بررسی می کند که گاز صادراتی ایران به چه مصرفی در ترکیه می رسد. اگر از آن برای تولید برق در نیروگاه ها استفاده می شود این مسئله بررسی می شود که در صورت عدم واردات گاز، ترکیه از چه سوخت جایگزینی برای تولید برق استفاده می کند. اگر نیروگاه برقی در ترکیه، از نفت، گاز و نفت کوره استفاده کند، قیمت گاز صادراتی با توجه به قیمت آن فرآورده ها تعیین می شود. همچنین قیمت گاز، بر اساس یک سبد فرآورده نفتی یا شاخصی از قیمت نفت خام در نظر گرفته می شود و قیمت تعیین شده به نحوه استفاده گاز در یافتی در کشور ترکیه بستگی دارد (کاملی، ۱۳۹۹: ۱).

برخلاف قیمت گاز صادراتی، ابهاماتی هم در مورد قیمت گاز به طور شفاف وجود دارد به طوریکه رستم قاسمی، وزیر نفت دولت دهم، قیمت گاز صادراتی ایران به ترکیه به ازای هر متر مکعب گاز، را ۵۰ سنت اعلام کرد در حالیکه علی رضا کاملی، مدیرعامل شرکت ملی صادرات گاز ایران، قیمت گاز را بر اساس پارامترهای بالا و در دوره های شش ماهه یا یکساله تعیین کرد و قیمت گاز در یک قرارداد طولانی مدت یک عدد ثابت ۵۰ سنتی در نظر گرفته نمی شود (ایسنا، ۱۳۹۳: ۱). میانگین قیمتی که ترکیه برای واردات گاز پرداخت می کند ۵۱۳ دلار برای هزار متر مکعب است و در سالهای گذشته ایران گران ترین فروشنده گاز به ترکیه بوده است و درآمد و سود مالی چشمگیری را در بازار ترکیه به دست آورده است (خبر آنلاین، ۱۳۹۲: ۲).

۲.۲.۵ محدودیت ها

رقابتهای بین کشورهای صادر کننده گاز برای کسب بازار فروش در ترکیه می تواند مانعی برای ایران باشد. امریکا با تولید گاز شیل، در سال ۲۰۱۹، حدود ۳۰۶۰۰ میلیون متر مکعب و در سال ۲۰۱۸ برابر ۲۳۲۰۵ میلیون متر مکعب صادرات به ترکیه داشته است (اداره اطلاعات انرژی آمریکا (United States Energy Information Administration)، ۲۰۲۰، ۱). روسیه نیز دیگر رقیب ایران در بازار ترکیه است که ۱۵.۵ میلیارد متر مکعب گاز در سال ۲۰۱۹ به این کشور صادر کرده است (صادرات گاز پروم (Gazprom Export)، ۲۰۲۰: ۱).

مشکلات ترانزیتی مربوط به قیمت و میزان گاز صادراتی از دیگر محدودیتهای ایران در بازار انرژی ترکیه است. در مورد میزان و قیمت گاز صادراتی گاز ایران به شرکت بوتاز ترکیه منازعه وجود داشته است. شرکت بوتاز در آذر ۱۳۹۲ در مورد میزان گاز صادراتی موافق نبوده و ادعا کرده است که ۲۵ درصد از حجم گاز صادراتی کاسته شده است. همچنین این شرکت

ادعا کرده است قیمت گاز ایران به ترکیه نسبت به دیگر کشورهای تولید کننده بالا است و از ایران به دیوان داوری بین المللی شکایت کرد. نتایج دوراول داوری به نفع ترکیه نبود (ایسنا، ۱۳۹۲: ۱) و در سالهای بعد نیز تنشهایی بین دو کشور وجود داشته است و حتی ایران مجبور شده است برای چندین روز صادرات گاز به این کشور را در سالهای گذشته معلق کند.

۳.۵ گاز طبیعی ایران در بازار ترکیه: بعد سیاسی

۱.۳.۵ فرصتها

مبادلات تجاری

اگرچه امروزه رقابت بخشی از رابطه ایران و ترکیه است، اما تاریخ دیپلماسی دو کشور نشان می دهد که همکاری نیز وجود داشته است اما این رابطه عمیق و متنوع نبوده است (اکرمی نیا، ۱۳۹۹: ۸۹-۹۰). در سال ۲۰۰۲، احمد نجفد سزر، رئیس جمهور وقت ترکیه از ایران بازدید کرد. در سال ۲۰۰۳، مقامات عالی رتبه ترکیه چندین بار از ایران بازدید کردند که دو مورد از این بازدیدها مربوط به وزیر خارجه ترکیه، عبدالله گل، بود و مقامات ایرانی نیز چندین بار به ترکیه سفر کردند. عامل پیوندهای مشترک، تلاش تجاری ترکیه به بازارهای ایران و دیگر کشورها بود. ایران هم بازار مهمی برای کالاهای ترکیه و هم منبع مهم نفت و گاز برای شکوفایی اقتصادی این کشور است. شرکتهای ترکیه، نحوه رقابت برای کیفیت و قیمت برای مصرف کنندگان اروپایی را یاد گرفته اند و در بازار خودکفا و کم رقیب ایران دارای سود و مزیت نسبی است. در مقابل، ایران تجارت با ترکیه را برای دور زدن تحریمها و کاهش فشارهای بین المللی مناسب می داند. صادرات ایران بین ایران و ترکیه بین سالهای ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۱، از ۸۷ میلیون دلار به ۳/۲ میلیارد دلار افزایش یافت و واردات ترکیه با توجه به تقاضای زیاد برای گاز طبیعی، از ۹۱ میلیون دلار در سال ۲۰۱۱ به ۱۱/۶ میلیارد دلار افزایش یافت. طی دو دهه گذشته، هر دو کشور از روابط اقتصادی و انرژی به جای رویارویی استفاده کرده اند به طوری که ایران امروزه ششمین شریک اصلی ترکیه محسوب می شود و حجم کل تجارت دو جانبه از ۱/۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۱۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ افزایش یافت و این رقم به ۳۰ میلیارد دلار تا سال ۲۰۱۶ رسیده است. بین سالهای ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰، میزان تجارت و همکاریهای اقتصادی میان دو کشور بیش از ۱۰ برابر رشد کرد و در سال ۲۰۱۴، این میزان از روابط اقتصادی در مرز ۲۲ میلیارد دلار باقی مانده است (وثوقی و رضائی، ۱۳۹۴: ۲۲۰-۲۲۵).

ترکیه برخلاف متحدین غربی خود به قطعنامه های تحریمی ایران در یکی از رای گیریهای شورای امنیت علیه انرژی هسته ای رای منفی داد. اوج همکاری دو کشور در پرونده هسته ای را می توان در بیانیه تهران مشاهده کرد که با اقدام نظامی علیه ایران مخالفت کرد. علیرغم تلاشهای امریکا و اروپا برای همراه ساختن ترکیه برای تحریمها علیه ایران، ترکیه با اتخاذ رویکرد محافظه کارانه، مستقل با سیاستهای یک جانبه غرب مخالفت کرده است. ترکیه درصدد است با اتخاذ رویکرد محافظه کارانه و مبتنی بر گفتگو با ایران در زمینه مسائل هسته ای قدم بردارد. تاکید ترکیه بر اقناع ایران و کشورهای غربی از طریق گفتگوهای چند جانبه است (مختاری و منتظری، ۱۳۹۱: ۱۹۹-۲۰۱).

ترکیه در اواخر سال ۲۰۰۲ و با روی کار آمدن اسلام گرایان، گفتمان عمق راهبردی و به صفر رساندن اختلافات با همسایگان را مطرح کرد (ابراهیمی، ۱۴۰۰: ۲۶) و نسبت به اعراب و غرب آسیا نیز گرایش پیدا کرد. اما از سال ۲۰۱۱، با وقوع جنگ داخلی در سوریه، دولت ترکیه اقدامات مختلفی در سطوح مختلف علیه سوریه انجام داد. ابتدا ترکیه سیاست میانجی گری را در پیش گرفت اما بعداً رسماً این سیاست را کنار گذاشت. با توجه به تحولات سوریه و رابطه ایران با این کشور، سیاستهای ترکیه نسبت به تحولات سوریه به شکل مستقیم و غیر مستقیم بر روی منافع ایران تاثیر گذاشته است (تاجیک و سعادت، ۱۳۹۴: ۱۲۵-۱۲۷).

۲.۳.۵ محدودیتها

امریکا دوستی دیرینه ای با ترکیه دارد و همکاری آنها با یکدیگر در زمینه های استقرار سپر دفاع موشکی در کشور ترکیه، تحولات دریای خزر، قفقاز جنوبی، تحولات سوریه و بحران عراق خود را نمایان کرده است، اگرچه تحریمهای زیادی را بر ایران وضع کرده است (زنگی اهرمی پور، عزیزی مرادپور و باقرزاده، ۱۴۰۰: ۴۸-۵۲). ترکیه با پیوستن به ناتو در سال ۱۹۵۲، یکی از شرکای مهم امنیتی امریکا بوده و نقش مهمی را در تحقق اهداف منطقه ای امریکا ایفا می کند و به پشتیبانی از ماموریتهای ناتو و روابط دفاعی خود با امریکا ادامه داده است. در چند دهه گذشته و شروع مبارزات امریکا علیه تروریسم، رابطه بین امریکا و ترکیه به صورت پایدار بوده است. به عنوان مثال، ابعاد نظامی این روابط از جایگاه ویژه برخوردار بوده است و این موضوعی است که ایران با دیده تردید به آن می نگرد. ترکیه و امریکا بسیار به یکدیگر نزدیک شده اند به طوریکه ترکیه یکی از هشت کشوری است که در برنامه جنگنده مشترک اف ۳۵ با امریکا مشارکت می کند و قصد دارد ۱۰۰ فروند از آن را خریداری کند که تحویل اولین

مجموعه در اواخر سال ۲۰۱۵ انجام شد. همچنین، دو کشور در مورد ایجاد پایگاههای امریکا و ناتو، حق ترانزیت زمینی و هوایی و دفاع موشکی بالیستیک همکاریهای نزدیکی دارند. امریکا همچنین بیش از ۱۷۰۰ نیروی زمینی در ترکیه دارد که برای پشتیبانی از اقدامات امریکا در افغانستان و سوریه در پایگاه هوایی اینجریلیک مستقر شده اند (وٹوقی و رضائی، ۱۳۹۴: ۱۹۸-۲۰۲).

تنش بین ایران و ترکیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، جدا از متفاوت بودن رویکرد دو کشور، به مذهب و نظامهای سیاسی متفاوت، ریشه های درگیری از جمله مسئله کردها، وضعیت جمهوری آذربایجان پس از فروپاشی شوروی، فعالیتهای ایرانیان مهاجر در ترکیه و حمایت ترکیه از مخالفان ایران، پان ترکیسم و رابطه ترکیه و اسرائیل نیز ارتباط داشته است. جریان اسلام گرایی در ترکیه، سالها قبل از انقلاب و در دهه ۱۹۷۰ در قالب حزب سلامت ملی در صحنه سیاسی ترکیه به وجود آمده بود اما رشد و گسترش ترکیه در طول جنگ ایران و عراق، نتوانست نقش میانجی بین ایران و عراق ایجاد کند و بیشتر از عراق حمایت می کرد و ۶۰ درصد نفت مصرفی مورد نیاز خود را هم از عراق وارد کرد (مختاری و منتظری، ۱۳۹۱: ۲۰۱).

نگاه ایران به کردها با نگاه ترکیه به کردها متفاوت است. کردها جزئی از تمدن و فرهنگ ایران هستند و قومیت، زبان و سنت هایشان بسیار شبیه مردم ایران است. برخورد و درگیریهای ایران و کردها جنبه سیاسی دارد و نتیجه اعمال تبعیض قومی نبوده است اما دستگیری عبدالله اوجالان، رهبر کردهای ترکیه و حرکات ضد ترکیه در شهرهای کردنشین ایران سبب رنجش دولت ترکیه شد و ترکیه علت آن را دخالت ایران در حمایت از کردهای ترکیه می داند که زمینه های کدورت روابط دو کشور را فراهم کرده است. به علاوه در جریان مسائل سوریه، در نشست استانبول که دو هفته قبل از مذاکرات هسته ای ایران و ۵+۱ در استانبول صورت گرفت نمایندگان ۸۰ کشور به سوریه و ایران فشار بسیار زیادی وارد کردند. در این میان، مناسبات ایران و ترکیه که قبل از وقوع درگیریها در سوریه به خصوص بعد از موضع گیری ضد اسرائیلی اردوغان در نشست داووس سوئیس سیر صعودی داشت به حمایت صریح از نظام سوریه پرداخت و آن را به عنوان یکی از مبانی دیپلماسی خاورمیانه ای خود مطرح کرد. بنابراین، تقابل دیدگاه ایران و ترکیه در مواجهه با سوریه، روابط دو کشور را خدشه دار کرد (مختاری و منتظری، ۱۳۹۱: ۲۰۵).

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در این مقاله تلاش شد ابعاد منابع جغرافیایی انرژی، سیاسی و اقتصادی صادرات گاز ایران به ترکیه با توجه به مدل سوات تحلیل و موانع و فرصتهای ایران در بازار انرژی ترکیه بررسی شود.

در بعد جغرافیایی، نتایج این مقاله نشان می‌دهد که سه عامل سبب شده است تا ایران در زمینه صادرات گاز به ترکیه فرصتهای ویژه‌ای را داشته باشد. اول، ایران دارای منابع گازی بسیار زیادی است. ذخایر گازی آن در طول سه دهه گذشته روند رو به افزایش داشته است و از ۲۳ تریلیون متر مکعب در سال ۱۹۹۹ به تقریباً ۳۲ تریلیون متر مکعب در سال ۲۰۱۹ افزایش پیدا کرده است و سهم ایران در بازار جهانی گاز چشمگیری باشد. دوم، ایران دارای میدانهای وسیع گازی می‌باشد که در بین آنها، پارس جنوبی با مساحت ۳۷۰۰ کیلومتر، حدود ۸ درصد ذخایر گازی جهان را به خود اختصاص داده است. سوم، خط لوله تبریز-آنکارا نیز ظرفیت انتقال گاز طبیعی معادل ۴۰ میلیون متر مکعب دارد که بستری مناسب برای توسعه روابط اقتصادی و سیاسی فراهم کرده است.

با وجود این فرصتها، یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که تحریمهای بین‌المللی اعمال شده بر اقتصاد و به ویژه صنعت گاز ایران سبب عدم انتقال تکنولوژی مربوطه به کشور شده است. تحریمها تا سال ۱۳۹۷ تحریمهای تدریجی بودند که فعالان اقتصادی ایران فرصت داشتند گریزگاهها را بشناسند و برای مقابله با تحریمها زمان به دست آورند. اما تحریمهای بعد از سال ۱۳۹۷، مشکلات زیادی را برای نهادهای مالی ایجاد کرده است که دریافت درآمد حاصل از فروش گاز و نفت را با دشواری روبرو کرده است.

در بعد اقتصادی، یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که افزایش تقاضای گاز در بازار جهانی و به ویژه در ترکیه فرصت مناسبی را برای ایران فراهم کرده تا با عقد قراردادهای بلندمدت به درآمدهای گازی قابل توجه دست پیدا کند. در سال ۱۳۹۷، درآمد ایران از فروش گاز بیش از ۳۸ هزار و ۲۹۹ میلیارد تومان بوده است. همچنین، قیمتهای بالای گاز صادراتی ایران به ترکیه هم عامل دیگری بود که به سود و درآمدهای گازی ایران در بازار ترکیه کمک کرده است. اما امروزه با تولید گاز شیل آمریکا و صادرات به کشورهایی از جمله ترکیه رقابتهایی بین ایران و دیگر تولیدکنندگان گاز به وجود آمده است که می‌تواند محدودیتهایی را بر ایران تحمیل کند. به علاوه، مشکلات مربوط به قیمت و میزان گاز صادراتی به ترکیه تشهایی را بین دو کشور به

وجود آورده است و ترکیه به دیوان داوری بین المللی شکایت کرده است و با رفع این تنشها ایران می تواند به سود بیشتری در این بازار دست پیدا کند.

در بعد سیاسی، نتایج مقاله نشان دهنده این است که در دو دهه گذشته روابط ایران و ترکیه بهبود پیدا کرده است و از ابتدای سال ۲۰۰۰ تاکنون برخی مقامات ترکیه به ایران سفر کرده اند. مهم ترین عامل پیوند مشترک بین دو کشور، دستیابی به بازارهای تجاری یکدیگر است که برای ایران، بازار ترکیه از اهمیت بیشتری برخوردار است. در مقابل، بازار ترکیه هم محلی مناسب برای ایران برای دور زدن تحریمها و کاهش فشارهای بین المللی بوده است. اما ترکیه همکاری دیرینه ای با امریکا و ناتو داشته است و این مسئله ای است که ایران با تردید به آن می نگرد. دیدگاه متفاوت ایران و ترکیه به مسئله کردها، رویکرد دو کشور به مذهب و نظامهای سیاسی متفاوت، و رابطه ترکیه و اسرائیل محدودیتهایی را در روابط دو کشور ایجاد کرده است.

با توجه به یافته های مقاله، پیشنهادات عملی برای سیاستمداران و سیاست خارجی ایران این است که ترکیه می تواند شریک قابل اعتماد برای ایران باشد و روابط گسترده ای هم با ایران دارد و این می تواند تاثیر مثبتی در تجارت گاز داشته باشد که تولید کنندگان و مصرف کنندگان گاز را به یکدیگر نزدیک می کند و در بلند مدت سبب رقابت گازی بیشتر می شود. پیشنهادات علمی برای محققان در این زمینه هم این است که در این مقاله، ابعاد جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی صادرات گاز ایران به ترکیه تحلیل شد اما بررسی ابعاد تأثیرات مثبت و منفی گاز بر محیط زیست و تغییرات آب و هوایی در مقاله های آتی می تواند بررسی شود.

کتابنامه

اعظمی، هادی؛ غلامی، بهادر (۱۳۹۳). بررسی رابطه مصرف داخلی با ارتقای منزلت ایران در ژئوپلیتیک گاز طبیعی. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۲۹(۳)، صص ۱۰۵-۱۲۵
https://journals.ui.ac.ir/article_18069_0.html

اکرمی نیا، محمد (۱۳۹۹). رویکردهای سیاست خارجی ترکیه در قبال گروههای تارشگری در سوریه و تأثیر آن بر امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه علمی مطالعات بین رشته ای دانش راهبردی*. ۱۰(۴۰)، صص ۸۳-۱۱۴
doi:20.1001.1.24234621.1399.10.40.4.8.114-83

ابراهیمی، حامد (۱۴۰۰). الگوی محیط شناسی ژئوپلیتیکی کشورهای پیرامون جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه علمی مطالعات بین رشته ای دانش راهبردی*. ۱۱(۴۵)، صص ۷-۳۴
doi: 20.1001.1.24234621.1400.11.43.2.9

اسلامی، محسن؛ جمشیدی، محمد حسین و جمالی پور، محمد علی (۱۳۹۷). فرصتهای امنیتی و سیاسی ایران از طریق عضویت دائم در سازمان همکاری شانگهای بر اساس مدل سوات. *مجله بین المللی*

بازخوانی چالشها و فرصتهای ... (فاطمه شایان و سید جواد میری) ۸۱

پژوهش بین المللی، ۳(۲۹)، صص ۱-۲۰-۱۵۳۶۵۶۷۳۶-۱۰۰۵۶-۲۹-۲۰-۱
<http://ensani.ir/file/download/article/1536560736-10056-29-20-1>
1.pdf

ایسنا (۱۳۹۳). قیمت گاز صادراتی ایران چقدر است؟ قابل دسترسی در

<https://www.isna.ir/news/93082110828/%D9%82%DB%8C%D9%85%D8%AA%DA%AF%D8%A7%D8%B2-%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%AA%DB%8C-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%DA%86%D9%82%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA>

تابناک (۱۳۹۹). قیمت گاز صادراتی ایران به ترکیه چقدر است؟ قابل دسترسی در

<https://www.tabnak.ir/fa/news/1013641/%D9%82%DB%8C%D9%85%D8%AA%DA%AF%D8%A7%D8%B2-%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%AA%DB%8C-%D8%A8%D9%87-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%DB%8C%D9%87-%DA%86%D9%82%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA>

تاجیک، هادی و سعادت، ابوالفضل (۱۳۹۴). بررسی سیاست خارجی ترکیه در دوره‌ی اسلامگرایان در قبال سوریه و تأثیر آن بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران. *مجله سیاست دفاعی*. ۲۴(۹۵)، صص ۱۰۹-۱۲۳

https://dpj.ihu.ac.ir/article_203276.html

حاجی مینه، رحمت (۱۳۹۳). سیاست خارجی ترکیه در قبال جمهوری اسلامی ایران (۱۹۷۹-۲۰۱۴)؛ با تأکید بر مفاهیم دوگانه امنیت. *فصلنامه روابط خارجی*. ۶(۳)، صص ۸۰-۷۴. doi: 20.1001.1.20085419.1393.6.3.2.6

قابل دسترسی در

<https://www.khabaronline.ir/news/317405/%D9%82%DB%8C%D9%85%D8%AA-%DA%AF%D8%A7%D8%B2%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%AA%DB%8C-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A8%D9%87-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%DB%8C%D9%87-%DA%86%D9%82%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA>

دیباونده، هادی (۱۳۹۴). بررسی تحلیل امکان پذیری ارتقای امنیت ملی و افزایش هزینه تهدید نظامی جمهوری اسلامی ایران از طریق صادرات گاز به صورت خط لوله و LNG. *فصلنامه آفاق امنیت*. ۸(۹)، صص ۴۷-۸۸

https://ps.ihu.ac.ir/article_200504.html

رضوی، سید محمدحسن و زین الدینی، فاطمه (۱۳۹۷). اثر بازگشت تحریمهای ثانویه آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران: فرصتها و تهدیدها. *مطالعات حقوق انرژی*. ۴(۱)، صص ۳۷-۶۰. doi:10.22059/jrels.2018.260633.213

روحانی، حسن (۱۳۹۸). سیاست خارجی و آینده نفت و گاز کشور. *فصلنامه بین المللی روابط خارجی*. ۲(۳)، صص ۷-۲۷. doi:20.1001.1.20085419.1389.2.3.7.3.۲۷-۷

زنگی اهرمی پور، عهدیه؛ عزیزی مرادپور، حمید و باقرزاده، احد (۱۴۰۰). آثار تحریمهای یکجانبه بر رعایت حقوق بشر با تأکید بر تحریمهای ایالت متحده آمریکا علیه ایران. *فصلنامه علمی مطالعات بین رشته‌ای*

دانش راهبردی. ۱۱(۴۳)، صص ۳۹-۶۸. doi: 0.1001.1.24234621.1400.11.43.2.9.۶۸-۳۹

شرکت ملی گاز ایران (۱۳۹۸). قابل دسترسی در <https://nigc.ir/index.aspx?pageid=203>

شرکت نفت و گاز پارس (۱۳۹۹). میدان گازی پارس جنوبی. قابل دسترسی در <https://www.pogc.ir/Default.aspx?tabid=835>.

شعبانی، مریم (۱۳۹۸). نقش و موقعیت استراتژیک ایران در ایجاد خطوط انتقال انرژی (نفت و گاز) به اروپا و تاثیر آن بر همگرایی فرامنطقه ای ایران. *فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی*. ۱۱(۳)، صص ۴۳۱-۴۴۴.

https://geography.garmsar.iau.ir/article_665995_5569c1fb9a64b3a1d70fbd02da6e95d1.pdf

صاحبی، هادی و سوری، پوریا (۱۳۹۶). توسعه شاخصهایی برای ارزیابی وضعیت صادرات گاز طبیعی ایران با رویکرد امنیت تقاضای انرژی. *نشریه علمی پژوهشی مدیریت فردا*. ۱۶(۱)، صص ۱-۲۳. <http://www.modiriyatfarda.ir/Article/139508262216443976>

طالبی آرانی، روح الله؛ چراغی، حسین (۱۳۹۵). نقش انرژی در تحول روابط میان ایران و ترکیه با تاکید بر گاز طبیعی (۲۰۰۰-۲۰۱۵). *ماهنامه پژوهشی ملل*. ۱۱(۹)، صص ۲۷-۴۰. <http://ensani.ir/file/download/article/20161016105145-10056-46.pdf>

طاهری، ابوالقاسم؛ سیفی، عبدالمجید (۱۳۹۳). امنیت انرژی و نظریه مجموعه امنیتی منطقه. *فصلنامه سیاست پژوهی*، ۱(۱)، صص ۱۲۹-۱۵۱. http://journals.abru.ac.ir/article_14951.html.

عجمین، حسین و حقیقی، محمد (۱۳۹۱، ۳۰ خرداد). ارزیابی منابع گازی ایران و مقایسه روشهای بهره برداری از آن در صنایع نفت و گاز و پتروشیمی، اولین کنفرانس بین المللی نفت گاز پتروشیمی و نیروگاهی مرکز بین المللی هتل المپیک، تهران.

عظیمیان، سهیلا؛ مدرس، محمد ولی و محمد علی پور، فریده (۱۳۹۵). تاثیر راهبرد انرژی روسیه بر نحوه تامین نیازهای انرژی کشورهای اروپایی. *مطالعات اقتصادی سیاسی بین الملل*. ۲(۱)، صص ۱۳۹-۱۵۰. <https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=152021>

غائبی، محمد رضا (۱۳۹۵). اقتصاد سیاسی روابط ایران و ترکیه از دوره حکومت حزب عدالت و توسعه. *فصلنامه سیاست خارجی*. ۳۰(۲)، صص ۸۵-۱۱۳. http://fp.ipisjournals.ir/article_24646.html.

غلامی، بهادر، حسن، کامران، خالدی، حسین و نیک سرشت، مهدی (۱۳۹۰). پتانسیل های گاز طبیعی برای همگرایی در منطقه خلیج فارس. *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*. ۱۱(۲۲)، صص ۶۳-۸۴. <http://jgs.khu.ac.ir/article-fa.html>.

قنبری، لقمان (۱۳۹۶). دیپلماسی انرژی و توسعه اقتصادی. *فصلنامه سیاست خارجی*. ۳۱(۴)، صص ۱۸۱-۲۰۵. http://fp.ipisjournals.ir/article_30693.html.

کاملی، علیرضا (۱۳۹۱). گاز پاریسی به کجا خواهد رفت؟ قابل دسترسی در

<https://www.eghtesadonline.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%AE%D8%A8%D8%B1-18/4060-%D8%AF%D8%B1%D8%A2%D9%85%D8%AF-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%B2-%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%DA%AF%D8%A7%D8%B2-%D8%A8%D9%87-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%DB%8C%D9%87-%DA%86%D9%82%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D8%B3%D8%AA>.

بازخوانی چالشها و فرصتهای ... (فاطمه شایان و سید جواد میری) ۸۳

گل محمدی، ولی (۱۳۹۸). *آینده روابط ایران و ترکیه در افق ۲۰۲۵* (چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی تهران.

مال اسد، ناهید (۱۳۹۵، ۲۲ دی). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در حوزه انرژی: با نگاه اقتصاد سیاسی بین الملل (پس از ۲۰۰۱). نهمین گنگره پیشگامان پیشرفت، تهران. قابل دسترسی <https://www.sid.ir/Fa/Seminar/ViewPaper.aspx?ID=70573>

مرکز مطالعات زنجیره ارزش (۱۳۹۹). شرکت مجتمع گاز پارس جنوبی. قابل دسترسی در <https://vcstudy.ir/%D9%BE%D8%A7%D8%B1%D8%B3-%D8%AC%D9%86%D9%88%D8%A8%DB%8C>

مختاری، بهروز و منتظری، حمیدرضا (۱۳۹۱). بررسی الگوهای تضاد و همکاری در روابط ایران و ترکیه. *فصلنامه تاریخ روابط خارجی*. ۱۳ (۵۲)، صص ۱۶۹-۲۱۸. http://www.hfrjournal.ir/article_83039.html

مختاری هشی، حسین؛ نصرتی، حمید رضا (۱۳۸۹). امنیت انرژی و موقعیت ژئوانرژی ایران. *فصلنامه ژئوپلیتیک*. ۶ (۲)، صص ۹۵-۱۲۴. doi: 0.1001.1.17354331.1389.6.18.4.2.۱۲۴-۹۵

مزرعتی، محمد (۱۳۸۶). امنیت انرژی، دو روی یک سکه: امنیت عرضه و امنیت تقاضای انرژی. *فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی*. ۴ (۱۳)، صص ۷۱-۸۷. <http://ensani.ir/file/download/article/20101116164815-87-71-p0349500130711-1XP4WQ.pdf>

ملکی، عباس (۱۳۹۶). *امنیت انرژی* (چاپ اول). تهران: انتشارات دنیای اقتصاد.

منظور، داود و اسدی، حمید (۱۳۸۵). تحلیل هزینه - فایده صادرات گاز ایران به اروپا با استفاده از خط لوله نشریه انرژی ایران، *نشریه انرژی ایران*. ۱۰ (۲۶)، صص ۴۷-۶۳. <http://necjournals.ir/article-1-86-fa.html>

ورهرامی، ویدا؛ تهرانی، افسانه (۱۳۹۷). تحلیلی بر صادرات گاز ایران به ترکیه. *بررسی های بازرگانی*. ۹۰ (۳)، صص ۷۶-۹۲. http://baresybazargani.itsr.ir/article_34869.html

وثوقی، سعید و رضائی، مسعود (۱۳۹۴). ملاحظاتی آمریکایی ترکیه در روابط با ایران. *مجله سیاست دفاعی*. ۲۴ (۹۳)، صص ۱۸۹-۲۳۰. https://journals.ihu.ac.ir/article_203260.html

Aalto, Pami (ed.) (2012). *Russia's Energy Policies*. Cheltenham: Edward Elgar.

Gazprom Export (2020). Gas supplies to Europe, Retrieved from, <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>.

Jalilvand, D. R. (2019). *Back to square one? Iranian energy after the re-imposition of US sanctions*, Oxford Energy Institute, Retrieved from, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2019/03/Iranian-Energy-after-the-Re-Imposition-of-US-Sanctions.pdf>.

Korkmaz, D. (2021). *Turkey and the EU in an energy security society: The case of natural gas*. London: Palgrave McMillan.

Kozma, T. (2017). Diversification dilemmas in Turkey's natural gas imports. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic studies*, 11(2), 90-106. doi.org/10.1080/25765949.2017.12023303

- Shana, Petro Energy Information Network (2 August 2020). Iran gas flow to Turkey resumes, Retrieved from, <https://en.shana.ir/news/305622/Iran-Gas-Flow-to-Turkey-Resumes>.
- Shayan, F. (2019). Iran and Security Complex in the Persian Gulf. *Journal of World Sociopolitical Studies*, 3(1), 45-74.
- Shayan, F. (2017). *Security in the Persian Gulf Region*, London: Palgrave McMillan.
- Shayan, F. (2013). Geopolitical Subjectivity in Iran-GCC Relations: The Three Islands Issue Since 1979. *Geopolitics*, 18(3), 633-661.
- Shokri Kolehsar, O. (2015). Energy factor in Iran-Turkey relations. *Energy & Environment*, 26(5), 777-787. doi.org/10.1260/0958-305X.26.5.777
- United States Congressional Research Services (2020). Iran sanctions, Retrieved from: <https://fas.org/sfp/crs/mideast/RS20871.pdf>.
- United States Energy Information Administration (2020). Natural gas, Retrieved from, https://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_expc_s1_a.htm.

